

САРМАТСЬКІ КИНДЖАЛ ТА МЕЧІ З ЗІБРАННЯ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ЗБРОЇ У М. ЗАПОРІЖЖЯ

У Запоріжжі існує унікальний для України Музей історії зброї, де зібрані експонати, що датуються періодом від доби каменю до часів Другої світової війни включно.

Безумовно, одним з недоліків археологічної частини колекції є те, що речі придбані у випадкових осіб — тому з'ясувати точне місце їх знахідки, а також дані про інший матеріал, що був виявлений разом з ними, практично неможливо. Проте переважає позитивний момент — адже речі залишаються в Україні і вони доступні для огляду численним відвідувачам Музею та для наукової обробки.

Сьогодні ми хочемо ввести до наукового обігу три сарматські мечі та сарматський кинджал з кільцеподібними навершьями.

Свого часу А.М. Хазанов (*Хазанов, 1971: 9*) дійшов висновку, що такий тип зброї остаточно сформувався у сарматів приблизно на початок III ст. до н.е. За його даними, основна маса таких кинджалів та мечів знайдена у Поволжі та пов'язана з пам'ятками суловського часу (середньосарматський період), які він, як і інші дослідники, отожднює з пам'ятками сарматських племен сіраків. На його думку, поява таких кинджалів та мечів на Північному Кавказі та у Північному Причорномор'ї приходить на I ст. до н.е. та обумовлена просуненням туди аорсів та сіраків (*Хазанов, 1974: 10*).

Проте визначний дослідник сарматської історії та культури К.Ф. Смирнов наполягає, що просунення сарматів у

Північне Причорномор'я розпочалося вже у III ст. до н. е. (*Смирнов, 1984: 118-119*). Більш обережний у цьому питанні С.В. Полін, який прив'язує дату появи сарматів у Північному Причорномор'ї до середини II ст. до н.е. (*Полін, 1992: 101*).

Як би там не було, вже на початку I ст. до н. е. сармати наближаються до східних кордонів Римської імперії, що проходили вздовж Дунаю. Славетний римський поет Публій Овідій Назон, який відбував у ті часи своє заслання у цьому, чи не найвіддаленішому кутку держави, згадує у своїх листах (*Листи з Понту: 1, 2, 75-85*) «несамовитих язигів», «яких надихають луки, повні сагайдаки та коні, здібні до найдовших перегонів». Імператори Риму для нейтралізації сарматської загрози, як зазначає римський історик Тацит (*Історія: 3, 5*), були змушені тримати наготові поміж сучасними Віднем та Будапештом чотири легіони.

Незважаючи на те, що основним напрямком сарматської експансії був західний, сармати проявляли досить високу активність і на сході. Так, разом з юєджами (китайське найменування східноіранських племен тохарів), вони взяли участь у руйнуванні Греко-Бактрийського царства. Невипадково східний кордон розповсюдження кинджалів та мечів з кільцеподібним навершьям доходить до Китаю (*Хазанов, 1971: 11*).

У I–II ст. н.е. починається також просунення сарматських племен на південь від Великого Кавказького хребта (*Алиев,*

Рис. 1. Сарматські мечі з Музею історії зброї.

Рис. 2. Сарматські меч та кинджал з Музею історії зброї.

1971: 199). Вірогідно, рух сарматів у цьому напрямку проходив через Дербентський прохід, оскільки характерні для сарматських племен аланів катакомбні поховання виявлені поблизу сучасного м. Мінгечаур в Азербайджані. Серед знайденого в них поховального інвентарю зустрічаються й типові для сарматів кинджали та мечі з кільцеподібними навершьями (Алиев, 1971: 205). Можна припустити, що саме ця територія була своєрідним плацдармом для сарматських вторгнень на територію Ірану.

Єдиний відомий А.М. Хазанову (Хазанов, 1971: 10) кинджал сарматського типу з кільцеподібним навершьям походить аж з Бахрейнських островів, що у Персидській затоці. Але зображення таких кинджалів

та мечів відомі на іранських рельєфах та фресках – наприклад, на рельєфі з гробниці Антіоха I в Німруд Дазі, котрий датується I ст. до н.е. (Хазанов, 1971: 10-11).

Після такого короткого екскурсу щодо історії сарматських кинджалів та мечів з кільцеподібними навершьями, звернемося до експонатів Музею історії зброї.

1. Залізний цільнокований меч довжиною 65,5 см (рис. 1, 1). Довжина клинка – 53 см. Діаметр кільцеподібного навершья 3,8 см. Клинок дволезовий, звужується лише у останній третині леза. Руків'я у перетині овальне, його ширина 2 см. Перехрестя прямокутне, його довжина 6,2 см., ширина 0,4 см. Ширина клинка біля перехрестя 5,6 см.

Згідно А.М. Хазанову (*Хазанов, 1971: 5*), мечі таких розмірів зустрічаються досить рідко і становлять лише близько 2% від врахованих їм сарматських мечів. Зрозуміло, що після публікації А.М. Хазанова кількість подібних зразків сарматської зброї збільшилася, але ми гадаємо, що ця обставина незначно вплинула на його статистичні підрахунки.

2. Залізний цільнокований меч довжиною 48,5 см (рис. 2, 1). Довжина клинка – 36,3 см. Діаметр кільцеподібного навершя 3,5 см. Клинок дволезовий, за формою нагадує перший меч. Руків'я у перетині овальне, його ширина біля перехрестя 3,3 см. Перехрестя прямокутне, його довжина 5,8 см, ширина 0,4 см. Ширина клинка біля перехрестя 4,8 см.

3. Залізний цільнокований меч довжиною 44,8 см (рис. 1, 2). Довжина клинка – 30 см. Діаметр кільцеподібного навершя 5 см. Клинок дволезовий, за формою нагадує витягнутий рівнобедрений трикутник. Руків'я у перетині овальне, його ширина 2,7 см. Перехрестя прямокутне, його довжина 7,2 см, ширина 1,2 см. Ширина клинка біля перехрестя 4,2 см. На клинку збереглися залишки дерев'яних піхв.

Як зазначав А.М. Хазанов (*Хазанов, 1971: 5*), сарматські мечі з кільцеподібними

навершями розміром 40-50 см становлять більшість серед відомих, а саме близько 40%.

4. Залізний кинджал (рис. 2, 2) довжиною 34,6 см. Довжина клинка 20,7 см, його найбільша ширина – 3,4 см. Лезо трикутне, як у попереднього меча. Діаметр навершя – 3,3 см. Перехрестя прямокутне, виготовлено у вигляді бронзової обойми шириною 2 см.

А.М. Хазанову (*Хазанов, 1971: 10*) були відомі лише два кинджали з бронзовими перехрестями. Це кинджал з Моздокського могильника на Північному Кавказі та вже згадуваний кинджал з Бахрейнських островів. Проте, на відміну від нашого екземпляру, у двох останніх випадках з бронзи були виготовлені не тільки перехрестя, а й кільцеподібні навершя.

Що стосується визначення часу речей, що публікуються, то їх точне датування навряд чи можливе, оскільки дані про комплекси, в яких вони були знайдені, відсутні, а датування за принципом аналогій значно ускладнено великою однотипністю сарматських мечів та кинджалів з кільцеподібними навершями. Тому ми пропонуємо віднести їх до часу найбільшого поширення таких мечів та кинджалів, а саме до II ст. до н.е. – II ст. н.е.

Література

Алиев, 1971 – Алиев Играр. Сармато-аланы на пути в Иран // История иранского государства и культуры. М., 1971.

Полин, 1992 – Полин С.В. От Скифии к Сарматии. К., 1992.

Смирнов, 1984 – Смирнов К.Ф. Сарматы и утверждение их политического господства в Скифии. М., 1984.

Хазанов, 1971 – Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов. М. 1971.